

ПЕДАГОГІЧНА САМООРГАНІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНО ПОНЯТІЙНИЙ АНАЛІЗ

У статті розкривається сутність термінів і понять сфери педагогічної синергетики. Педагогічна самоорганізація як феномен та складова інших педагогічних процесів досліджується з використанням конструкта "система". Післядипломна педагогічна освіта визначена як своєрідна освітня система, що наділена специфічними функціями і є складовою національної системи освіти. Пропонується авторська терміносистема педагогічної самоорганізації.

Актуальною в сучасній освіті є проблема педагогічної самоорганізації. Дослідження проблеми педагогічної самоорганізації в системі післядипломної педагогічної освіти потребує додаткового уточнення терміносистеми, яка окреслює понятійне коло педагогічної систематики. Педагогічна самоорганізація, як феномен та складова інших педагогічних процесів, досліджується з використанням конструкта "система". Причому, в різні моменти це поняття характеризує вимір особистості, корпорації, навчального закладу, сфери надання освітніх послуг, національної освіти в цілому. Саме тому потребують додаткового уточнення терміни "освітня система", "система освіти".

Метою статті є обґрунтування терміносистеми педагогічної самоорганізації.

За словами А. Євдотюк, поняття "освітня система" ще не отримало загально визнаного означення у спеціальній літературі, хоч широко використовується в різних контекстах у наукових публікаціях із педагогіки, соціальної філософії, філософії освіти, соціології освіти Н. Бордовської, Н. Булгакової, Є. Гусинського, В. Кременя, А. Лігоцького, М. Лукашевича, В. Лутая, І. Підласого, Ю. Турчанінової, А. Реан, Н. Щубелки та багатьох інших науковців [1].

Близьким до розуміння поняття "освітня система" є термін "педагогічна система", використаний Я.А. Коменським і багатьма його наступниками – як за рубежом, так і в Україні (В. Володько, І. Гербарт, Дж. Дьюї, Я. Корчак, В. Кушнір, А. Луначарський, І. Песталоцці, І. Підласий, Ж.-Ж. Руссо, Л. Спірін, Л. Толстой, А. Ушаков, К. Ушинський, С. Френе й інші). Спорідненим до нього є поняття "виховна система" (Ю. Азаров, Г. Ващенко, І. Іванов, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, Г. Філонов та інші). Недоцільним, на думку деяких учених, є синонімізування понять "освітня система" і "система освіти" (А. Євдотюк, І. Бестужев-Лада, В. Гінецинський, Н. Гусева, А. Лігоцький тощо).

На думку А. Євдотюк, система освіти в країні є лише одна (макросистема), а освітніх систем, як різних креативних варіантів системи освіти, – багато. Але кожна з освітніх систем у системі освіти має свою оригінальну основу, інваріантну для неї (освітньої системи), яка і є запорукою її розвитку.

Згідно з визначенням дослідниці, освітня система – це системуюча підсистема національної системи освіти, наділена специфічними функціями; впорядкована, структурна, самоорганізована цілісність історично зумовлених і взаємопов'язаних поглядів, переконань, ідеалів, національних традицій та практикуючих дій, об'єднаних спільними мотивами, задачами і цілями, спрямованими на навчання й виховання людини задля досягнення нею певного рівня освіченості як ступеня становлення особистості. А. Євдотюк наголошує, що освіченість є не лише ступенем становлення особистості, а й розкриттям (освітленням) її духовних, інтелектуальних, творчих можливостей у контексті культурного надбання людства і загальнолюдських цінностей [1].

Таким чином, післядипломну педагогічну освіту можна визначити як своєрідну освітню систему, яка наділена специфічними функціями і є підсистемою національної системи освіти.

Додаткової уваги потребує також терміносистема, що окреслює інституціональні засади сфери післядипломної педагогічної освіти, оскільки й тут відсутня однозначність у підходах до опису понять.

За словами В.В. Олійника, підготовка особистості до професійної діяльності (відповідна освіта, виховання, професійна орієнтація та ін.) здійснюється в основному в періоди її загальної та професійної підготовки. За умови відносно стабільних параметрів середовища припускалася достатність такої підготовки для забезпечення професійної діяльності особистості ("освіта на все життя"). У міру подальшого розвитку суспільства, змін характеристик і параметрів середовища виявила себе об'єктивна потреба у всебічному забезпеченні професійного зростання особистості (науковому, організаційному, фінансовому, матеріально-технічному тощо) [2]. Так виникли та сформувалися такі поняття, як "підвищення кваліфікації", "система підвищення кваліфікації", а потім – і "післядипломна освіта".

Підвищення кваліфікації може здійснюватися як у навчальних закладах різного типу (на факультетах, у центрах тощо), так і самостійно в процесі професійної діяльності (навчання та самонавчання) У першому випадку суб'єктів підвищення кваліфікації називають слухачами, у другому – спеціальна назва відсутня. Виходячи з цього та відштовхуючись від висновку В.В. Олійника, доцільно, на наш погляд, використовувати узагальнене поняття суб'єкта підвищення кваліфікації – педагогічний працівник.

За визначенням В. Олійника, підвищення педагогічної кваліфікації – це процес і результат навчання педагогічних працівників, головною метою якого є забезпечення потреб суспільства в кваліфікованих кадрах з

високим рівнем професіоналізму та культури, спроможних компетентно, творчо і відповідально виконувати завдання, що стоять перед ними [2].

В.І. Маслов довів, що підвищення кваліфікації здійснює наступні функції:

- програмно-цільові (компенсаторна, поновлююча, коригуюча, прогностична);
- процесуально-технологічні (діагностична, моделююча, організаторська, координуюча, контрольньо-інформаційна);
- соціально-психологічні (орієнтаційна, пропагандистська, мотиваційна, стимулююча, творчого розвитку) [3].

Під системою підвищення кваліфікації, як різновидом освітніх систем, В.В. Олійник розуміє систему соціального типу, яка є частиною післядипломної освіти, генеральною метою якої є створення оптимальних умов виконання замовлення суспільства на рівень і якість (професіоналізм, культура, здібності) підготовки кваліфікованих кадрів.

На думку Н.П. Попової, якщо кваліфікацію розглядати як рефлексивну надбудову над діяльністю, пов'язану з рефлексивними вміннями педагога, то самоорганізація, що має, як базовий компонент, рефлексивні дії, виступає професійно значимою характеристикою рівня кваліфікації [4].

Дослідницею наведені похідні ціннісні й концептуально-технологічні аспекти моделювання, зокрема, уточнено уявлення про сутність "кваліфікації" в контексті парадигми самоорганізації. На основі аналізу різноманітних підходів до розуміння "кваліфікації" зроблено висновок про те, що в звичному уявленні оцінка діяльності як "кваліфікованої" чи "некваліфікованої" пов'язується з співставленням її результату з метою, а процесу досягнення результату – з нормою. Відповідно, "кваліфікація" визначається як *міра засвоєння професії чи спеціальності, що виявляється в рівні мотивації, володінні відповідною системою знань, умінь, особистісних якостей, які забезпечують успішне вирішення професійних завдань*.

З наукової точки зору поняття "підвищення кваліфікації" та "система підвищення кваліфікації" не тотожні, так само, як і поняття "освіта" і "система освіти". "Підвищення кваліфікації" стосовно "системи підвищення кваліфікації" є поняттям вищого порядку. Основним змістом поняття "підвищення кваліфікації" є, на думку В.В. Олійника, цільова складова, закономірності, принципи, форми, методи, технології, функції процесу та його змістові аспекти. Основним же змістом поняття "система підвищення кваліфікації" є: виявлення та реалізація оптимальних умов, факторів, складу тощо, які забезпечують якісне вирішення завдань підвищення кваліфікації, стійке функціонування і розвиток системи [5].

Поняття "підвищення кваліфікації" кореспондує поняттю "неперервна освіта".

Неперервна освіта – це освіта протягом усього життя (lifelong education), "продовжена освіта" (continuing education). Деякі автори достатньо вважать "рекурентну (що повторюється час від часу) освіту" (recurrent education). Коли, говорячи про освіту дорослих, хочуть підкреслити її відносну незалежність від структур формальної освіти, кажуть про "освіту поза школою" (out-of-school education) та "неформальну освіту" (non-formal education). У США встановлена спеціальна одиниця старіння знань спеціаліста – "період напіврозпаду компетентності", що означає період часу, протягом якого компетентність спеціаліста з моменту закінчення ним навчального закладу знижується на 50%. У 1990 році цей період складав у США 4 – 5 років.

Неперервна освіта – це процес, що складається з базової й подальшої освіти, передбачає на другому етапі послідовне чергування навчальної діяльності в системі спеціально створених освітніх закладів з професійною діяльністю.

Післябазова (післядипломна) освіта – подальше навчання та виховання, поєднані з практичною діяльністю у сфері суспільного виробництва.

На думку І. Римаревої, *неперервна (безперервна) освіта* – складне поняття, яке неможливо трактувати однозначно, через необхідність співвіднесення його з різними аспектами соціальної дійсності. Поняття безперервності можна розуміти, як якийсь процес або властивість об'єкта, що характеризується відсутністю проміжків у його протіканні, переході від одного якісного стану в інший, на протигагу дискретності. Поняття освіти можна визначати як категорію, що позначає діяльність і результат навчання і як процес розвитку. У першому випадку освіта є одержанням систематизованих знань, умінь і навичок, отриманих у результаті навчання. У другому – процес розвитку й саморозвитку особистості, пов'язаний з оволодінням соціально значущим досвідом людства, що включає в себе знання, уміння, творчу діяльність й емоційно-ціннісне відношення до світу. Але це ж поняття можна розуміти і як народження, формування, одержання певного виду, форми, образу, придбання нових якісних характеристик, перетворення існуючого стану, менталітету в нові [6].

Таким чином, поняття безперервності покликане підсилити значущість поняття освіти, додати йому особливу доцільність, не випадковість, усвідомленість. Основний шлях одержання освіти – це навчання й самонавчання, тобто цілеспрямована діяльність зовні, переосмислення навколишньої дійсності й свого місця в ній, і всередину – самозбагачення, самопізнання, саморозвиток. З однієї сторони така освітня діяльність обумовлена необхідністю постійного відтворення дійсності в мисленні, з іншої – спонтанністю мислення, тобто, мимовільним саморухом людини у своїй пізнавальній діяльності, інтенцією до пізнання.

Безперервна освіта здійснюється на рівні індивідуума, освітніх систем, національної системи освіти й соціуму в цілому. На рівні індивідуальності безперервна освіта здійснюється в рамках соціалізації, адаптації й інтелектуальної самосвідомості людини, тобто:

- 1) відбувається послідовне засвоєння певної системи цінностей, норм, знань під цілеспрямованим впливом

виховних і навчальних впливів і стихійних, спонтанних процесів, що впливають на формування особистості;

- 2) відбувається поступове формування оптимального алгоритму пізнавальної діяльності індивіда, пристосування внутрішніх потенційних здатностей і мотивів до зовнішніх потреб особистості, змикання теоретичного знання з досвідом його практичного застосування;
- 3) відбувається становлення менталітету індивіда, тобто формується напрям думок, сукупність розумових навичок, способів оперування інформацією, духовних установок особистості, а також усвідомлене використання власних можливостей до генерування нової порції знання на основі змикання внутрішнього інформаційного поля індивіда з інформаційним полем співтовариства.

На рівні освітньої системи безперервна освіта здійснюється шляхом відтворення, зміни й розвитку закономірностей, теорії й методології виховання й навчання людини. Структура безперервної освіти педагогічної системи складається з наступних компонентів:

1) відтворення, зміна й трансформація потреби, тенденцій суспільного розвитку, культурних цінностей, світоглядних особливостей, вимог, необхідних якостей, пропонованих сучасному члену суспільства;

2) відтворення, зміна й розвиток уявлень про сутність знання, соціально схваленої ідеальної моделі освіченої людини й успішного фахівця, різноманітних наукових знань, умінь, навичок, досвіду, ментальних звичок, накопичених людством й актуальних для становлення майбутнього члена суспільства;

3) відтворення, зміна й розвиток власне педагогічного знання, педагогічної майстерності й досвіду, тобто законів, за якими відбувається процес засвоєння знань, умінь і навичок, методів, принципів і способів навчально-виховного впливу, методики й методології педагогічної діяльності.

На рівні національної системи освіти безперервна освіта здійснюється шляхом відтворення, зміни й розвитку освітніх інститутів і характеру взаємозв'язків між ними, а також, об'єднання (синергії) зусиль співтовариств й індивідуальних зусиль окремих суб'єктів освітньої діяльності у вирішенні проблем педагогічної керованості, самоорганізації, саморозвитку, самовдосконалення в умовах нестабільності, нестійкості, швидкості обігу інформації й вимог суспільства до характеру освітніх послуг. У такому контексті структура безперервної освіти буде включати наступні компоненти:

1) відтворення, зміну й розвиток освіти як державно-суспільного інституту з урахуванням конкретно-історичних вимог, сконцентрованих у сукупності соціально-економічних, політичних, морально-правових і культурних потреб суспільства в освічених і розвинених людях;

2) відтворення, зміна й розвиток відповідної інфраструктури, що здатна задовольнити потреби суспільства в культурній духовно-розвинутій людині, якісному фахівцеві й освітньому процесі, що відповідає вимогам функціональності, керованості й адаптивності;

3) відтворення, зміна й розвиток освітньої системи, що сприяє індивідуально-особистісному саморухові слухача, розкриттю здібностей, дарувань, талантів, інтересів, формуванню особливих психологічних якостей, що допомагають усувати в індивідуальних свідомості й уміннях, що закріпилися, кліше й стереотипи звичного мислення й сформувати індивідуальний алгоритм пізнання [6].

Усвідомлення нових можливостей і потреб людини в рішенні завдань освіти призвело до необхідності створення нових концептуальних підходів педагогічної діяльності, методів і способів педагогічного впливу й нового образу педагогічного ефекту. Інформаційне суспільство диктує людині нове сприйняття знання, способів одержання знання, способів подання інформації, необхідність прогнозування, програмування, проектування й моделювання досліджуваної ситуації (об'єкта, процесу, явища) в умовах швидкозмінного нестабільного зовнішнього середовища. Таким чином, головною метою навчання стає формування компетентностей для вирішення практичних завдань підвищення функціональності, ефективності, керованості різноманітних соціальних структур і саморозвитку людини. Така мета вимагає знаходження нової точки відліку в розвитку розумової діяльності, інтеграції наукового знання, створенні нової моделі освіченої людини – дослідника. Просте пасивне володіння знаннями в різних областях характеризує ерудита, а не дослідника [5].

Традиційна система освіти орієнтувалася на одержання знань, умінь і навичок, таким чином, метою стає знання, а ідеальним результатом – ерудиція, у той час як система безперервної освіти орієнтована на формування індивідуального алгоритму пізнання, і метою такого є перетворення інформації й формування стійких дослідницьких навичок оперування інформацією, а результатом – новоутворення (компетентності). Новоутворення є науково-оформленим знанням, готовим до реалізації на практиці й відтворенню в соціальному досвіді (проект, програма, стратегічний план).

Система безперервної освіти не може існувати, відкинувши практику традиційної системи освіти, у той час як традиційна система освіти у тому вигляді, у якому вона існує зараз, не відповідає потребам сучасності й гальмує розвиток потенційних можливостей людини. Тому ми можемо говорити про необхідність реформування освіти, що полягає в переході до системи безперервної освіти, яка включає в себе традиційну систему освіти й використовує її досвід, при збереженні пріоритету цінності новоутворення в порівнянні із цінностями простого нагромадження й відтворення знань. Таким чином, традиційна система освіти буде виконувати функцію своєрідного солітону – структурно стійкої одиниці системи безперервної освіти, що включає в себе нові знання, не змінюючи при цьому характеру раніше накопиченої інформації. Система безперервної освіти на рівні створення нової порції знання буде виконувати функцію фантома, тобто моделювання, конструювання образів майбутнього знання (варіантів інтерпретації знання). Взаємодія,

комунікація, співробітництво системи безперервної й традиційної системи освіти здійснюється за допомогою властивостей індивідуальної й соціальної пам'яті, тобто здатності довгостроково зберігати інформацію й багаторазово вводити її в сферу свідомості й поведінки, формуючи таким чином, компетентність. Результатом такої взаємодії традиційної системи освіти й системи безперервної освіти служить:

- 1) на рівні людини – формування індивідуальної дослідницької ментальності;
- 2) на рівні освітніх систем – формування методів і способів моделювання й мотивування дослідницьких навичок й умінь в учня й педагога;
- 3) на рівні національної системи освіти – формування дружньої інфраструктури для розвитку й саморозвитку дослідницьких навичок і розробок;
- 4) на рівні соціуму в цілому – формування системи безперервної освіти як основної соціальної цінності й засобу актуалізації соціальних й індивідуальних потреб і можливостей через дослідницьку діяльність.

Індивідуальність, освітні системи, національна система освіти й соціум у цілому є суб'єктами безперервної освіти різного масштабу й специфіки діяльності. І. Римарева позначає всі ці суб'єкти поняттям *людиносистема*. Така людиносистема розвивається циклічно на основі перетворення інформації за допомогою процесу взаємопізнання [6].

У такому випадку важливо усвідомити значущість безперервної освіти окремого індивіда для суспільного розвитку, оскільки безперервна освіта педагогічної системи, освітньої системи й соціуму в цілому є взаємозалежним, комплексним, багаторівневим, діалектичним процесом, центральною рушійною ланкою якого є безперервна освіта людини, мотиваційно зорієнтованого на самовираження через творчість, тобто внутрішню потребу створювати щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю, унікальністю, здійснюючи тим самим не тільки діяльність по перетворенню соціального середовища, але й акт самотворення.

Проблема полягає в тому, що безперервна освіта вимагає не тільки здійснення освітньої діяльності в зовнішньому оточенні, але вимагає постійної внутрішньої освіти, зміни під впливом освоєних знань, що для сучасного індивіда й системи є непосильною працею, тому що він звик, йому зручно, і набагато легше змінити щось зовні або зробити видимість зміни, залишаючись при цьому внутрішньо незмінним. Освіта дорослої людини в сучасних умовах є таким же необхідним компонентом життєтворчості, як і навчання для дитини.

Отже, підвищення педагогічної кваліфікації – *це підняття рівня професійної мотивації шляхом самоудосконалення педагогічних компетентностей, які забезпечують успішне вирішення професійних завдань*.

Система підвищення педагогічної кваліфікації – це освітня людиносистема, елемент освітньої людиносистеми неперервної освіти та системи національної освіти, в межах якої в процесі педагогічної самоорганізації відбувається зміна рівня професійної мотивації шляхом самоудосконалення педагогічних компетентностей, які забезпечують успішне вирішення професійних завдань.

Таким чином, дослідивши проблематику зазначених терміносистем, ми формуємо власну терміносистему педагогічної самоорганізації, яка вбирає в себе термінологічно-понятійний ряд сфери професійної самоорганізації, педагогічної систематики та інституціалізації післядипломної педагогічної освіти. До нашої терміносистеми включаємо наступні конструкти:

- педагогічна самоорганізація – це процес синергетичного самоформування, самовпорядкування та самовдосконалення особистісних, професійних та пізнавальних компетентностей педагога з метою професійної самореалізації;
- компетентність – це об'єктивна категорія, що фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, завдяки яким педагог здатний здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності;
- компетенція – це соціально-закріплений освітній результат реалізації компетентностей;
- система освіти – це створена в державі макросистема, яка складається з освітніх систем;
- освітня система – це системоформуюча підсистема національної системи освіти, наділена специфічними функціями; впорядкована, структурна, самоорганізована цілісність історично зумовлених і взаємопов'язаних поглядів, переконань, ідеалів, національних традицій та практикуючих дій, об'єднаних спільними мотивами, задачами й цілями, спрямованими на навчання й виховання людини задля досягнення нею певного рівня освіченості як ступеня становлення особистості;
- неперервна освіта – це процес, що складається з базової і подальшої освіти, передбачає на другому етапі послідовне чергування навчальної діяльності в системі спеціально створених освітніх закладів з професійною діяльністю;
- післябазова (післядипломна) освіта – подальше навчання та виховання, поєднані з практичною діяльністю у сфері суспільного виробництва;
- кваліфікація – це міра засвоєння професії чи спеціальності, що виявляється в рівні мотивації, володінні компетентностями, які забезпечують успішне вирішення професійних завдань;
- підвищення педагогічної кваліфікації – це підняття рівня професійної мотивації шляхом самоудосконалення педагогічних компетентностей, які забезпечують успішне вирішення професійних завдань;
- система підвищення педагогічної кваліфікації – це освітня людиносистема, елемент освітньої людиносистеми неперервної освіти та системи національної освіти, в межах якої в процесі педагогічної самоорганізації відбувається зміна рівня професійної мотивації шляхом самоудосконалення педагогічних

компетентностей, які забезпечують успішне вирішення професійних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Євтодюк А.В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. – Інститут вищої освіти АПН України. – Київ, 2002. – 20 с.
2. Олійник В.В. Дистанційне навчання в післядипломній педагогічній освіті: організаційно-педагогічний аспект: Навч. посібник. – К.: ЦППО, 2001. – 148 с.
3. Маслов В.И. Теория и методика организации непрерывного повышения квалификации руководителей школ: Учеб. пособие. – К.: МНО УССР, 1990. – 259 с.
4. Попова Н.П. Формирование учений самоорганизации учителя в педагогической деятельности в процессе повышения квалификации: Автореферат дис. ... к-та пед. наук: 13.00.01. – Новгородский гос. ун-т. – Новгород, 1999. – 16 с.
5. Післядипломна педагогічна освіта України: сучасність і перспективи розвитку: Наук.-метод. посібник. За заг. ред. В.В.Олійника, Л.І.Даниленко. – К.: Міленіум, 2005. – 230 с.
6. Римарева И.И. Непрерывное образование – определение, структура, специфика, проблема // <http://www.Inetpub/wwwroot/jurnal/diskus1.html> on line 69.

Матеріал надійшов до редакції 21.04. 2007 р.

Арешонков В.Ю. Педагогическая самоорганизация в системе непрерывного образования: терминологически-понятийный анализ.

В статье раскрыта сущность терминов и понятий сферы педагогической синергетики. Педагогическая самоорганизация как феномен и составляющая других педагогических процессов исследуется с использованием конструкта "система". Последипломное педагогическое образование определено как своеобразная образовательная система, которая наделена специфическими функциями и является составляющей национальной системы образования. Предлагается авторская терминосистема педагогической самоорганизации.

Areshonkov V.Y. Pedagogical self-organization in the system incessant education: the analysis of terms and notions.

The essence of terms and notions of pedagogical synergitic's sphere is revealed in the article. Pedagogical self-organization as phenomenon and constituent of other pedagogical processes is explored with the use of the element "system". Advanced studies pedagogical education is certain as an original educational system which is provided with specific functions and is the constituent of the national system of education. Author's terminological system of pedagogical self-organization is offered.